ULUG‘BEK HAMDAM ADABIY-TANQIDIY QARASHLARIDA BAHOLASH MEZONI VA IJODKOR MAS’ULIYATI

Rasulov Ma’ruf Xasanovich
Jomboy tumani 31-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi adbiyot fani o‘qituvchisi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23254455

Annotatsiya. Ushbu tezisda Ulug‘bek Hamdamning adabiy-tanqidiy qarashlarida badiiy asarni baholash mezonlari, tanqidchining xolisligi hamda ijodkorning ma’naviy mas’uliyati masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy-tipologik va germenevtik tahlil usullaridan foydalanildi. Hamdamning tanqid haqidagi mulohazalari tanqidni inkor yoki maqtov emas, balki ilmiy-estetik asoslangan baholash faoliyati sifatida anglashga imkon berishi ko‘rsatildi. Uning qarashlarida badiiylik, hayot haqiqati, ijodkorning fuqarolik pozitsiyasi va kitobxon estetik didini shakllantirish o‘zaro bog‘liq mezonlar sifatida namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: adabiy tanqid, baholash mezoni, badiiylik, ijodkor mas’uliyati, xolislik, estetik did, Ulug‘bek Hamdam.

Kirish

Zamonaviy o‘zbek adabiy tanqidida badiiy asarni baholash mezonlari, tanqidchi shaxsiyati va ijodkorning ijtimoiy-estetik mas’uliyati muhim nazariy muammolardan sanaladi. Ulug‘bek Hamdamning maqola va suhbatlarida mazkur masalalar bevosita adabiy jarayon ehtiyojlari bilan bog‘liq holda yoritiladi. Uning tanqidiy qarashlarini o‘rganish, bir tomondan, mustaqillik davri o‘zbek munaqqidligidagi estetik yo‘nalishlarni aniqlashga, ikkinchi tomondan, adabiy bahoning ilmiy va axloqiy asoslarini belgilashga xizmat qiladi. Tezisning maqsadi Hamdam qarashlarida tanqidning mohiyati, baholash mezoni hamda ijodkor mas’uliyati qanday talqin etilishini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot materiali va metodlari

Tadqiqot materiali sifatida Ulug‘bek Hamdamning tanqid haqidagi suhbat va maqolalari, xususan, “Tanqidchi jamiyat vijdoni bo‘lishi kerak” hamda “Turkiy elning shiddati so‘nganga o‘xshayotir” haqida ilk taassurotlar nomli chiqishlari olindi. Ularni talqin etishda tavsifiy tahlil, qiyoslash va kontekstual yondashuvdan foydalanildi. Shuningdek, N. Qodirovaning Hamdamning adabiy-tanqidiy maqolalarida ijodkor ichki dunyosining aks etishiga bag‘ishlangan tadqiqoti nazariy tayanch sifatida jalb qilindi [5].

Tahlil va natijalar

Ulug‘bek Hamdam tanqidni, avvalo, “to‘g‘ri, haqqoniy baho” deb tushunadi [2]. Bu ta’rifda tanqidning ikki muhim jihati mujassam: birinchisi, uning estetik-hukm chiqaruvchi tabiati; ikkinchisi, bahoning xolislik va dalillilikka tayanishi. Demak, tanqidchi asar mazmunini qayta hikoya qiluvchi yoki muallifni biryoqlama olqishlovchi shaxs emas, balki badiiy hodisaning qimmatini mezonlar asosida belgilovchi tahlilchidir.

U.Hamdam qarashlarida tanqidning konstruktiv mohiyati alohida o‘rin tutadi. U tanqidda “alqov” va “o‘qlov” birligi bo‘lishini ta’kidlaydi [2]. Mazkur fikr badiiy asardagi yutuqni e’tirof etish bilan nuqsonni ko‘rsatish o‘zaro zid emasligini anglatadi. Aksincha, yutuqni asosli belgilash va kamchilikni aniq dalillash tanqidning xolisligini ta’minlaydi. N. Qodirova ham Hamdam maqolalaridagi bunday

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

munosabatni ijodkorning ichki e'tiqodi, ijtimoiy faolligi va adabiyot oldidagi mas'uliyati bilan bog'laydi [5].

Munaqqid bahosining asosiy mezonlaridan biri badiiylikdir. Hamdam uchun asarning qimmati faqat ko'tarilgan mavzu yoki ijtimoiy muammo bilan belgilanmaydi. Asarda hayot haqiqati, obrazning ishonarliligi, ruhiy kechinmaning tabiiyligi, til va uslubning estetik quvvati bir-birini to'ldirishi lozim. Shu sababli u yosh ijodkorlar asarini ham milliy she'riyatdagi yuksak namunalarga qiyoslab o'qiydi. Bunday qiyos an'anani mutlaq mezonga aylantirish emas, balki hozirgi ijodning badiiy imkoniyatini aniqlash usulidir.

Hamdam ijodkorning fuqarolik pozitsiyasiga doir qarashlarida ham badiiylik va mas'uliyat birligi kuzatiladi. Uning fikricha, haqiqiy ijodkor voqelikning mavjud holatiga befarq qaray olmaydi; uning "oppozitsionligi" buzish yoki inkor etishga emas, jamiyat va insonni takomillashtirish ehtiyojiga asoslanadi [5]. Bu o'rinda ijodkorning mas'uliyati siyosiy da'vat bilan emas, insoniylik va badiiy haqiqatni himoya qilish bilan izohlanadi.

Hamdamning Najmiddin Ermatov she'ri haqidagi mulohazalari mazkur yondashuvning amaliy ko'rinishidir. U she'rdagi milliy dard va poetik intilishni e'tirof etadi, ammo sarlavha va umumiy ohangdagi umidsizlikni tanqidiy baholaydi [3]. Bu holat Hamdamning baholash usuli ikki bosqichda — estetik imkoniyatni aniqlash va uning ma'naviy-badiiy natijasini tekshirish asosida kechishini ko'rsatadi. Demak, tanqidchining talabchanligi iste'dodni rad etishga emas, so'zning ruhiy hamda axloqiy ta'sir kuchini yuksaltirishga qaratilgan.

Hamdam tanqidida uslub masalasi ham shaxsiyat bilan bog'lanadi. Gyote suhbatlarida ifodalangan uslubning ijodkor ichki dunyosi bilan aloqadorligi haqidagi qarash [1] tanqidchi faoliyatiga nisbatan ham tatbiq etilishi mumkin. Tanqidiy nutqdagi dalillilik, madaniyat va estetik sezgirlik tanqidchining faqat bilimini emas, uning qadriyatlar tizimini ham namoyon qiladi. Shu ma'noda Hamdamning adabiy-tanqidiy nutqi muallif va asarga mas'uliyatli munosabatni talab qiladigan axloqiy-estetik pozitsiya sifatida ahamiyatlidir.

Xulosa

Ulug'bek Hamdamning adabiy-tanqidiy qarashlarida tanqid badiiy asarga berilgan xolis, dalilli va estetik jihatdan asoslangan baho sifatida talqin etiladi. Uning baholash mezoni badiiylik, hayot haqiqatiga sodiqlik, ijodkorning ruhiy-axloqiy pozitsiyasi hamda so'zning kitobxonga ta'sir kuchini qamrab oladi. "Alqov" va "o'qlov"ning birligi haqidagi qarash Hamdam tanqidining konstruktiv xususiyatini belgilaydi. Shunday qilib, munaqqid nazarida adabiy tanqid adabiy jarayonni kuzatish bilangina cheklanmaydigan, ijodkor mas'uliyatini va kitobxonning estetik didini shakllantirishga xizmat qiladigan ma'naviy-intellektual faoliyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ekkerman, I. P. Gyote bilan gurunglar. Toshkent: O'zbekiston, 2016.
2. Hamdam, U. "Tanqidchi jamiyat vijdoni bo'lishi kerak": Jovli Xushboq bilan gurung. 2019-yil 8-may.
3. Hamdam, U. "Turkiy elning shiddati so'nganga o'xshayotir" haqida ilk taassurotlar. 2023-yil 28-fevral.
4. Hotamov, N.; Sarimsoqov, B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. Toshkent: O'qituvchi, 1983.
5. Qodirova, N. "Adabiy-tanqidiy maqolada ijodkor ichki dunyosining in'ikosi (Ulug'bek Hamdam ijodi misolida)". Ilmiy maqola, 2024.

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.